

สูงสุมารชาดก (ทุกนิบาต) ลำดับที่ 208 จิตรกรรมวัดเตงมาซี พุกาม พุทธศตวรรษที่ 18
ภาพโดย ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ

สู่พุทธะ: ลิงจากเรื่องเล่าในนิบาตชาดก

ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วารศึกษา

Primate Studies

To the Buddhahood: Monkeys as Narrated in *Nipāta Jātaka*

Professor Samerchai Poolsuwan, Ph.D.

Faculty of Sociology and Anthropology,
Thammasat University

samerchai@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนำเสนอเรื่องราวของพระพุทธเจ้าโคตมะในอดีตชาติของพระองค์ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นลิง ระหว่างการบำเพ็ญบารมีเพื่อมุ่งสู่การตรัสรู้ในพระชาติสุดท้าย งานศึกษาทำความเข้าใจเรื่องเล่าเหล่านี้ ซึ่งอ้างอิงจากแหล่งคัมภีร์บาลีชาดกและอรรถกถา ในกรอบปรัชญาพุทธศาสนา วัฒนธรรมเอเชียใต้ และวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ

คำสำคัญ: ลิง, นิบาตชาดก, โภธิสัตว์, พุทธศาสนา, วัฒนธรรมเอเชียใต้

Abstract

This article showcases stories of Gotama Buddha in a number of his past lives when he was a monkey, practicing *parami* towards the future enlightenment. Based on the Pali *Jātaka* text and its commentary, these narratives are comprehended within the frameworks of Buddhist philosophy, South Asian culture and natural science.

Keywords: Monkey, *Nipāta Jātaka*, Bodhisattvas, Buddhism, South Asian Culture, Natural Science

บทนำ

ในทางชีววิทยาถือว่า “ลิง” หรือ “ไพรเมต” (Primates) เป็นสัตว์โลกหรือสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ลักษณะคล้ายคลึงและมีความสัมพันธ์ทางวิวัฒนาการใกล้ชิดมากที่สุดกับมนุษย์สมัยใหม่ (*Homo sapiens*) รวมถึงสายพันธุ์โบราณต่าง ๆ ของมนุษย์ที่สูญพันธุ์ไปแล้วด้วย วิทยาศาสตร์จำแนกไพรเมตในเชิงอนุกรมวิธานเป็นสามกลุ่ม ได้แก่ โปรซิเมียน (Prosimians) ลิง (Monkeys) และกลุ่มที่รวมสายพันธุ์มนุษย์กับเอป (Apes) เข้าด้วยกัน โดยเอปยังแบ่งย่อยต่อไปอีกเป็นเอปเล็ก (Lesser Apes) ประกอบด้วยสายพันธุ์ของพวกชะนี (gibbons) และ

เซียมัง (siamang) กับเอปใหญ่ (Great Apes) ทั้งที่พบได้ในทวีปเอเชีย ได้แก่ สายพันธุ์ของพวก อorangutang (orangutans) และที่พบในทวีปแอฟริกา ประกอบด้วยสายพันธุ์ของกอริลลา (gorillas) ชิมแปนซี (chimpanzees) ในจำนวนไพรเมตเหล่านี้ พวกเอปใหญ่ของทวีปแอฟริกา ถือได้ว่าเป็น ความเป็นมาทางวิวัฒนาการใกล้ชิดมากที่สุดกับมนุษย์ โดยบรรพบุรุษของมนุษย์กับบรรพบุรุษ ของไพรเมตกลุ่มหลังนี้ โดยเฉพาะคือชิมแปนซี น่าจะได้แยกสายวิวัฒนาการจากกัน ตั้งแต่เมื่อ ราวประมาณ 5-7 ล้านปีที่ผ่านมา (Nei and Glazko 2003) การที่วิทยาศาสตร์รับรู้ว่ามีไพรเมต แสดงลักษณะใกล้ชิดมากที่สุดกับมนุษย์ ทั้งจากการเปรียบเทียบทางชีววิทยา และการเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ทางวิวัฒนาการ โดยที่มนุษย์ยังถูกจัดรวมอยู่ในหน่วยอนุกรมวิธานนี้ด้วย ไม่น่า ประหลาดใจที่ในอดีต ไพรเมตเคยถูกจัดวางตำแหน่งเชิงคุณค่าไว้สูงสุด ในบรรดาสัตว์เลี้ยงลูก ด้วยนมทั้งปวง แม้แต่ในโลกวิทยาศาสตร์เอง เห็นได้จากที่คาร์ล ลินเนียส (Carolus Linnaeus 1707-1778) ต่อมาได้รับยกย่องเป็นบิดาแห่งวิชาอนุกรมวิธานได้เลือกคำศัพท์ “Primates” (จากรากศัพท์ละติน “primus”) ซึ่งหมายถึง “อันดับแรก” มาใช้เป็นชื่อเรียกสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม กลุ่มนี้ (“Linnaeus, the Binomeal System, and Primates,” n.d.) และนักวิวัฒนาการ ในสายสกุลดาร์วินเนียน (Darwinian) เช่น เอ็นสต์ แฮคเคิล (Ernst Haeckle 1834-1939) เคย แสดงทัศนะรับรู้ชัดเจนว่ามนุษย์และไพรเมตอื่น ๆ ถือเป็นผลผลิตของกระบวนการวิวัฒนาการ ที่ก้าวหน้ามากที่สุด ในบรรดาสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมทั้งปวง เพิ่งในระยะหลังลงมาที่นักชีววิทยา และวิวัฒนาการได้พยายามปรับทัศนะรับรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่มีต่อ “ไพรเมต” ทำนองดังกล่าว ให้เป็นกลางมากขึ้น

อนึ่ง นอกเหนือจากที่วิทยาศาสตร์ได้สร้างคตินิยาม ที่ทำให้สังคมตระหนักได้ว่าสัตว์โลก ชนิดใดควรถูกรับรู้เป็น “ไพรเมต” ในฐานะกลุ่มของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่มีความใกล้ชิด ทางวิวัฒนาการมากที่สุดกับมนุษย์ รวมถึงตระหนักว่าการทำความเข้าใจธรรมชาติวิทยาและ ชีววิทยาของสิ่งมีชีวิตกลุ่มนี้ให้ได้อย่างทะลุปรุโปร่งยังอยู่ภายใต้ศักยภาพของมนุษย์ด้วย (ซึ่งนี้ ได้กลายเป็นกรอบสำหรับการสร้างความรู้ว่าด้วย “ไพรเมต” ที่เป็นสากลมากที่สุดในปัจจุบัน) ในโลกวัฒนธรรมระดับที่กว้างออกไปมากกว่าวิทยาศาสตร์ “ไพรเมต” หรือ “ลิง” ยังถูกรับรู้ ความหมายในแบบอื่น ๆ อีกอย่างหลากหลาย ซึ่งมีทั้งที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงและซ้อนเหลื่อม

บางส่วนกับความรู้ในแบบวิทยาศาสตร์ว่าด้วย “โพรเมต” เป็นต้นว่า “ลิง” ถูกรับรู้ว่ามีสรรพคุณเป็นอาหารบำรุงกำลังชั้นเลิศในวัฒนธรรมอาหารของจีนหลายท้องถิ่น “ลิง” ดำรงฐานะเป็นสัตว์เลี้ยงเพื่อใช้งาน เช่น ลิงกังเก็บมะพร้าวในภาคใต้ของไทย “ลิง” มีความหมายบางอย่างในโลกจิตวิญญาณ เช่น ในวัฒนธรรมอียิปต์โบราณ ที่นิยมรักษาร่างของลิงบาบูนไว้ในสภาพมัมมี่ภายใต้ความเชื่อบางอย่าง หรือ “ลิง” มีสถานะพิเศษในทางตำนานศาสนา เช่น หนุมาน ที่ในคติฮินดูถือว่าเป็นทหารเอกของพระราม เป็นต้น น่าสนใจว่า แม้แต่ในโลกวัฒนธรรมของวิทยาศาสตร์เอง การที่โพรเมตถูกรับรู้ว่าเป็นความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางเชื้อสายกับมนุษย์ จนได้รับสถานะพิเศษทางวิวัฒนาการ ก็เพิ่งจะเกิดขึ้นจากข้อเสนอของชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) เมื่อในคริสต์ศตวรรษที่ 19 นี้เอง (Darwin 1981) โดยที่ก่อนหน้านี้นักวิทยาศาสตร์อย่าง คาร์ล ลินเนียส ก็ยังรับรู้ความคล้ายคลึงหรือแตกต่างของสิ่งมีชีวิต ที่จะใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการจำแนกสิ่งมีชีวิตให้เป็นหมวดหมู่ตามหลักอนุกรมวิธาน ตามหลักความเชื่อของผู้คนในสมัยนั้น คือถือว่าเป็นผลมาจากการกำหนดโดยตรงของพระเจ้า สำหรับในบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนเลือกจะสืบค้นเพื่อขยายพรมแดนความเข้าใจของเรา ในประเด็นเรื่องที่ว่า “ลิง” หรือ “โพรเมต” ได้เคยถูกให้ความหมายหรือความสำคัญเชิงคุณค่าไว้แล้วอย่างไรบ้าง ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะที่ปรากฏตามตัวบทในคัมภีร์บาลีชาดก (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย) และอรรถกถาบาลีของคัมภีร์ดังกล่าวชื่อ “ชาตกัฏฐกถา” โดยคัมภีร์ชุดนี้ถือได้ว่าเป็นแหล่งข้อมูลชั้นต้นในฝ่ายเถรวาท ที่ได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับลิง ไว้ได้อย่างหลากหลายและมีรายละเอียดมากที่สุด นอกจากนั้น คัมภีร์ยังแสดงนัยยะเกี่ยวข้องกับสถานะของ “ลิง” ในโลกทางจิตวิญญาณตามปรัชญาของพุทธศาสนาได้อย่างเด่นชัดด้วย

อนึ่ง นิกายพุทธศาสนาที่เป็นต้นกำเนิดของเถรวาท เคยเจริญรุ่งเรืองอยู่แถบอวันตีในแคว้นมัธยประเทศ ทางภาคกลางของอินเดียในปัจจุบันมาก่อน จากนั้นจึงค่อยแพร่กระจายลงมาทางใต้ของทวีปมากขึ้น สู่ดินแดนมหาราชอาณาจักร อาณาประเทศ กาญฉิปุรัม กระทั่งถึงศรีลังกาในที่สุด อาจตั้งแต่วรรณในศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาลลงมา “เถรวาท” รุ่นเก่าทางตอนเหนือของชมพูทวีป ภายหลังจากได้ถูกกลืนกลายด้วยพุทธศาสนานิกายอื่น ๆ จนเมื่อเข้าสู่สหสวรรษแรกหลังคริสตกาล ก็เหลือฐานที่มั่นอยู่แต่ทางตอนใต้ที่กาญฉิปุรัม และในศรีลังกาที่

อนุสารปุระ (Wader 2008) เถรวาทยุคต้นในเอเชียอาคเนย์ โดยเฉพาะในช่วงสหัสวรรษดังกล่าว ก็แพร่มาจากสองแหล่งอ้างอิงหลักนี้ โดยแหล่งอ้างอิงจากสำนักมหาวิทยาลัยในศรีลังกา มีความสำคัญโดดเด่นมากขึ้นในภูมิภาคในช่วงสหัสวรรษต่อมา (Sirisena 1978) คัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีของเถรวาท เชื่อกันว่าส่วนใหญ่เป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ปฐมสังคายนาที่เมืองราชคฤห์ ภายหลังจากพุทธปรินิพพานไม่สู้ช้านานนัก ได้ปรับเข้าสู่โครงสร้างของพระไตรปิฎกอย่างที่รู้จักกันในคราวสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่สามในชมพูทวีป ตั้งแต่ราวในศตวรรษที่สามก่อนคริสตกาล แล้วได้รับการอำนวยการรักษาสืบเนื่องต่อกันมา ผ่านทางการสาธยายและทรงจำของพระสาวก กระทั่งได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในศรีลังกา เมื่อราวในศตวรรษที่หนึ่งก่อนคริสตกาล¹ ส่วนคัมภีร์อรรถกถาบาลีซึ่งถือเป็นภาคส่วนขยายความของพระไตรปิฎกส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการรวบรวมและเรียบเรียงของพระอรรถกถาจารย์ในศรีลังกา ตั้งแต่ราวในคริสต์ศตวรรษที่ 5 ลงมา (Law 1983) สิ่งที่มีกล่าวถึงในคัมภีร์ชาดกและอรรถกถา ถูกเรียกในภาษาบาลีว่า “กปิ” (หรือ “กระปิ” ภายใต้อักษรย่อแบบไทย) บ้าง “วานร” บ้าง น่าจะหมายถึงไพรเมตหลายชนิด ที่มีถิ่นฐานพื้นเมืองอยู่ในเอเชียใต้ ซึ่งหมายรวมถึงคาบสมุทรมอินเดียและศรีลังกา และได้เป็นที่คุ้นเคยกันของผู้คนแถบนี้มาช้านานแล้ว ซึ่งก็น่าจะได้แก่ลิงพวกเหล่าที่ในทางวิทยาศาสตร์จัดอยู่ในกลุ่ม macaques (*Macaca* spp.) และ langurs (*Semnopithecus* spp.) เป็นหลัก โดยไม่รวมถึงเอปเล็กพวกชะนี (*Hoolock hoolock*) ที่พบการแพร่กระจายพันธุ์ในอินเดียจำกัดอยู่แถบรัฐอัสสัมและบริเวณใกล้เคียงที่ค่อนข้างอยู่นอกขอบเขตแพร่กระจายของพุทธศาสนาในยุคเริ่มแรก (Southwick and Lindburg 1986) ในสิ่งทั้งสองกลุ่มที่พบในอินเดีย หากจะกล่าวให้เฉพาะเจาะจงลงไป ส่วนใหญ่จะเป็นพวก Rhesus macaques (*Macaca mulatta*) และ Hanuman langurs (*Semnopithecus entellus*)

¹ มีกล่าวถึงในคัมภีร์บาลีที่ปวงศที่เรียบเรียงในศรีลังกา ตั้งแต่ในคริสต์ศตวรรษที่ 4

“สิง” ในคัมภีร์ชาดก

“ชาดก” หมายถึงเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ขณะเมื่อยังเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในสถานะชีวิตต่าง ๆ เพื่อบำเพ็ญบารมีมุ่งสู่การตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระชาติอันเป็นที่สุด “ชาดก” จึงสามารถถูกนับเนื่องว่าเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องเล่าพุทธประวัติที่ไม่ตัดขาดพระประวัติในพระชาติสุดท้าย ที่พระโพธิสัตว์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ออกจากประวัติการบำเพ็ญบารมีในพระอดีตชาติของพระองค์ การนำเสนอเรื่องราวพระประวัติของพระพุทธเจ้าโคตมะ ภายใต้อารมณ์ความต่อเนื่องของเวลาข้ามภพข้ามชาติ เช่นนั้น ปรากฏอย่างเป็นระบบในคัมภีร์บาลีฝ่ายเถรวาท เริ่มตั้งแต่ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาลงมา โดยปรากฏว่าในคัมภีร์ชั้นต้นก่อนหน้านั้น ได้แก่พระไตรปิฎกบาลี ได้กล่าวถึงเรื่องราวพระประวัติของพระศาสดาอย่างกระจัดกระจาย ไม่สู้ปะติดปะต่อเป็นเรื่องราวเดียวกันตามลำดับเวลา ด้วยบท “พุทธประวัติ” ในอรรถกถา ที่ได้รับการเรียบเรียงอย่างเป็นระบบตามลำดับเวลา เก่าแก่ที่สุดในฝ่ายเถรวาท ได้แก่ภาคส่วน “นิทานกถา” ของคัมภีร์บาลี “ชาดกัฎฐกถา” (อรรถกถาชาดก) มักสันนิษฐานกันว่าเป็นผลงานของพระพุทธโฆษาจารย์ พระเถระชาวชมพูทวีปที่ได้เดินทางไปยังกาฬทวีป เพื่อรวบรวมและแปลคัมภีร์อรรถกถาเก่าในภาษาสิงหลกลับคืนสู่ภาษาบาลี เมื่อในคริสต์ศตวรรษที่ 5 (Malalasekera 2007)

“นิทานกถา” (มหามกุฏราชวิทยาลัยฯ 2543) แบ่งเรื่องราวในพุทธประวัติเป็นสามช่วงตอนตามลำดับเวลา ได้แก่ ทูเรนิทาน เริ่มตั้งแต่เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส ได้รับประทานปฐมพุทธพยากรณ์ จากพระพุทธเจ้าที่ปิงกร (สำหรับการที่พระโพธิสัตว์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าโคตมะ ในพระชาติอันเป็นที่สุด) จากนั้นจึงได้รับพยากรณ์แบบเดียวกันจากพระพุทธเจ้าลำดับถัด ๆ ลงมาอีกรวม 23 พระองค์ ทรงบำเพ็ญบารมียาวนานสี่สงขโยแสนกัป (“กัป” ในที่นี้คือ “มหากัป” หมายถึงช่วงระยะเวลายาวนานนับจากเกิดโลกจนถึงโลกถูกทำลายครั้งหนึ่ง เรียกว่า หนึ่งมหากัป ส่วน “อสงขโย” แต่ละอสงขโยหมายถึงช่วงระยะเวลายาวนาน ที่มีกัปเกิดขึ้นตั้งอยู่และถูกทำลายไปตามลำดับเวลา จำนวนนับไม่ถ้วน) กระทั่งเสด็จอุบัติจากอัทธภาพพระเวสสันดรเป็นสันตสูติเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นดุสิต อภิทูเรนิทาน เริ่มเมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จอุบัติจากสวรรค์ชั้นดุสิตเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ จากนั้นดำเนินเรื่องต่อมาตาม

ลำดับเวลา กระทั่งเมื่อได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และสันติเกนิทานกล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธองค์อันเกิดขึ้น ณ สถานที่ต่าง ๆ ภายหลังจากตรัสรู้แล้วจนถึงพุทธปรินิพพาน อย่างไรก็ตามดิฉันทานกถาได้ให้รายละเอียดเหตุการณ์ในภาคส่วนหลังสุดนี้ไว้เรียงตามลำดับเวลาจนถึงเพียงในพรรษาที่สามภายหลังจากตรัสรู้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงรับถวายพระอารามเซตวันจากท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีที่เมืองสาวัตถี

อนึ่ง คัมภีร์ “ชาติกัฏฐกถา (มหามกุฏราชวิทยาลัยฯ 2543) ซึ่งมี “นิทานกถา” ปรากฏเป็นภาคต้นของคัมภีร์นี้ แสดงสารัตถะหลักเป็นการประมวลประวัติการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า จำนวน 547 เรื่อง ที่เกิดขึ้นในระหว่างช่วงเวลา สี่องศาไขว้แฉกกับปีที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อมุ่งสู่การตรัสรู้ คัมภีร์กล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงตรัสเล่าเรื่องชาตกเหล่านั้นไว้ด้วยพระองค์เอง ณ สถานที่ต่าง ๆ ตลอดช่วงเวลาแห่งการเผยแผ่พระศาสนาภายหลังจากตรัสรู้

อนึ่ง ประมวลเรื่องเล่าชาตกใน “ชาติกัฏฐกถา” แม้ว่าโดยเนื้อหาสาระควรจัดอยู่ในหมวด “พุทธนิทาน” หมายถึง พระประวัติของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ หากแต่ “นิทานกถา” ได้ให้คำอธิบายไปเสียอีกทางหนึ่งว่า คัมภีร์ในความสนใจได้เล่าเรื่องชาตกตามนัยแห่ง “สันติเกนิทาน” หมายความว่าเรื่องเล่าชาตกเหล่านั้นถูกร้อยเรียงเข้าด้วยกันในฐานะประมวลเหตุการณ์ภายหลังจากตรัสรู้ ขณะเมื่อพระพุทธเจ้าทรงเล่าถึงพระประวัติในอดีตชาติของพระองค์ ซึ่งเกิดขึ้น ณ สถานที่ต่าง ๆ เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเล่าเรื่องชาตกเหล่านี้ อาจเนื่องด้วยส่วนใหญ่ไม่ทราบความสัมพันธ์เชิงลำดับเวลาระหว่างกัน คัมภีร์จึงได้จัดหมวดหมู่ชาตกตามความสั้นยาวของเรื่องเป็นนิบาตต่าง ๆ สัมพันธ์กับจำนวนคาถาบรรยายชาตกนั้น ๆ เริ่มที่เอกนิบาตจนจบที่มหานิบาต

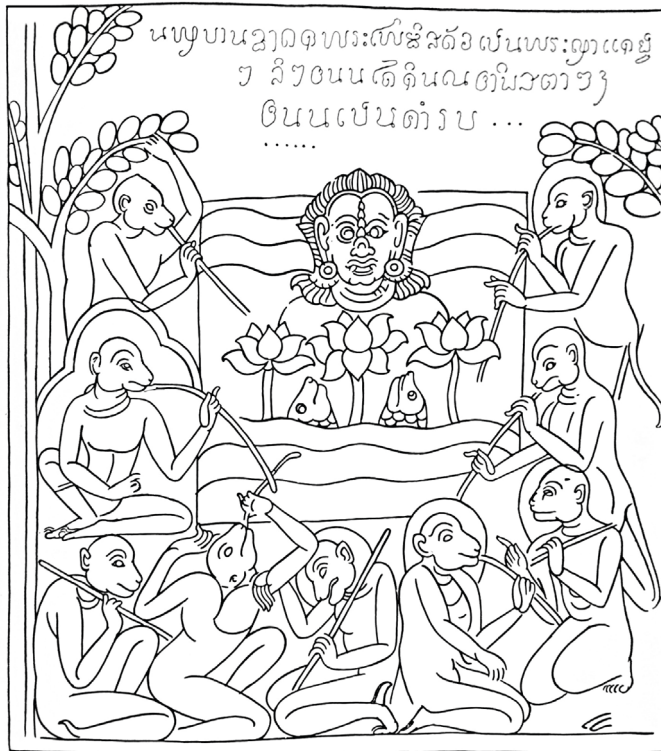
ชาตก 547 เรื่อง ในคัมภีร์ชาตกของพระสุตตบาลี เล่าเรื่องราวในอดีตชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าโคตมะครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ไว้อย่างเพียงย่อเยื้อง บางเรื่องบรรจุเพียงปรารภคำสอนในลักษณะคาถา โดยไม่มีตัวละครประกอบอยู่ด้วยเลย ขณะที่บางเรื่องก็แสดงเนื้อความที่มีตัวละครและเหตุการณ์ค่อนข้างสมบูรณ์ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของพระอรรถกถาจารย์

ที่จะเสริมแต่งเรื่องเล่าเหล่านั้น โดยเฉพาะที่ยังแสดงเนื้อความไม่สม่ำเสมอ ให้เกิดเป็น เรื่องเล่าที่มีเนื้อหาสมบูรณ์สม่ำเสมอ สำหรับจะเป็นตัวแทนพระชาติต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์ ได้โดยบริบูรณ์ทั้งคัมภีร์ หนึ่งเนื่องจาก “ชาตก” เล่าเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าไว้เพียง 547 เรื่อง ในช่วงระยะเวลายาวนานถึงสี่สหัสวรรษกับอีกแสนกัป โดยที่หลายเรื่องยังแสดงพระชาติ ที่ซ้ำกันด้วย ดังนั้น คัมภีร์จึงเป็นตัวแทนของพระชาติได้เพียงจำนวนน้อย ในจำนวนพระชาติ ทั้งหมดที่ควรจะมีมากจนไม่อาจประมาณได้ในช่วงระยะเวลายาวนานดังกล่าว ในจำนวนพระชาติ ที่ถูกเล่าไว้ในคัมภีร์ชาตก พระโพธิสัตว์เสด็จอุบัติในสถานะของชีวิตต่าง ๆ กัน ได้แก่ เป็นเทวดา เป็นมนุษย์ เป็นอมมนุษย์ (บุตรของยักษ์ฉินและกินนร) และเป็นสัตว์ประเภทต่าง ๆ เป็นต้นว่า ถึง เนื้อกวาง สุนัข โค กระบือ ม้า ราชสีห์ สัตว์ปีก ปลา กบ เขี้ย ฯลฯ สำหรับแหล่งข้อมูลที่จะใช้พิจารณา ในที่นี้ เพื่อทำความเข้าใจทัศนะรับรู้ของพุทธศาสนาว่าด้วย “ลิง” (“กปิ” หรือ “วานร”) ในมิติ ต่าง ๆ ทั้งในเชิงปรัชญาศาสนา วัฒนธรรม และธรรมชาติวิทยา ได้แก่ชาตกในเรื่องที่โพธิสัตว์ เสวยพระชาติเป็นลิง ซึ่งในหลายกรณีมีตัวละคร “ลิง” อื่น ๆ ร่วมเป็นตัวประกอบอยู่ด้วย มีทั้งสิ้น 11 เรื่อง ดังจะสรุปความได้ดังนี้

นพปานชาตก (เอกนิบาต) ลำดับที่ 20

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญากระบี่ มีขนาดเท่าเนื้อละมั่ง ปกครองบริวารจำนวน แปดหมื่น อาศัยอยู่ในป่าชฎ ได้ให้โอวาทสั่งสอนบริวารให้เชื่อฟังตนในเรื่องการดำรงชีวิตในป่า ที่เต็มไปด้วยอันตราย วันหนึ่งบริวารพากันไปในที่ไม่เคยไป เมื่อกำลังแสวงหาน้ำดื่มได้พบสระ โบกขรณ์แห่งหนึ่ง แต่ด้วยเหตุเชื่อฟังพระโพธิสัตว์จึงยังไม่ลงกินน้ำในสระในทันที หากพากัน นั่งรอพระโพธิสัตว์อยู่ พระโพธิสัตว์เมื่อมาถึงก็ได้พิจารณารอบขอบสระนั้น เห็นแต่รอยเท้าสัตว์ ลงไปในสระไม่มีรอยเท้ากลับขึ้นมาจากสระเลย จึงประจักษ์แก่ใจว่าสระรอยในสระนี้คงมีอมมนุษย์ รักษาอยู่ คอยจับสัตว์ที่ลงกินน้ำเป็นภักษาหารแน่นอน จึงได้ออกอุบายให้บริวารใช้ลำตันอ่อน ที่ยาวและมีช่องกลวงโดยตลอด เป็นหลอดหย่งลงไปตูดน้ำจากสระกินโดยไม่ต้องลงไปในสระ ทำให้พระโพธิสัตว์และฝูงลิงบริวารรอดพ้นภัยจากอมมนุษย์ได้

ภาพลัคนบนหินชววน เรื่อง นพพานชวตท ในอุโมงค์วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย ปลายพุทธศตวรรษที่ 19
ที่มา: ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 5 คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2515

วานรินทชวตท (เอกนินบ๗ต) ลำดับที่ 57

พระโพธิส๗ต๗สวอยพระช๗ตเป็นว๗นร มีร๗งก๗ยแข็งร๗ง ฃน๗ตเท๗ลुकม๗ เทียวห๗กินไป
ในแนวฝ๗งน๗แ๗ล๗ฝ๗ง ที่ก๗ล๗งแม่น้ำน๗นมีเก๗ะแห่งหนึ่งที่มีต้นไม้ก๗ล๗ง ดิตผลส๗ะพ๗ร๗ง ด้วยเหตุมี
พละก๗ล๗งม๗ก พระโพธิส๗ต๗สามารถผ๗ดโผ๗นทีเตียวจ๗ก๗ข๗ยต๗ล๗ง ไปถึงค๗ดหินแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่
ก๗ล๗งน๗ แล้วโจ๗นจ๗ก๗แผ่นหินน๗นอีกทีก็ถึงบนเก๗ะ ได้แสวงห๗ภ๗ก๗ข๗หารต๗มประส๗งค๗ ตอนเย๗น
ก็กระโดค๗กลับขึ้นต๗ล๗งด้วยอุบ๗ยอ๗ย๗งเตียวกัน พระโพธิส๗ต๗ประพ๗ตติห๗กินเช๗นนั้นอยู่เป็นนิจ
ก็ในแม่น้ำนั้นมิจ๗ระเข๗คูฝ๗วเมีย๗ค๗ยอยู่ฝ๗ยเมียก๗ล๗งแพ๗ท๗องเกิดต๗องการกินเนื้อห๗วโจ๗พระโพธิส๗ต๗
ฝ๗ยฝ๗วจึงออกอุบ๗ยจ๗จะไปจับพระโพธิส๗ต๗ ด้วยการขึ้นไปนอนรออยู่บนแผ่นหินค๗ดก๗ล๗งแม่น้ำน๗
ก๗จะจับพระโพธิส๗ต๗ในเวลาทีกระโดค๗กลับแผ่นดิน พระโพธิส๗ต๗เมื่อม๗ถึงข๗ยต๗ล๗งของเก๗ะ

ในตอนเย็น ได้สังเกตเห็นว่าแผ่นหินกลางน้ำนั้นดูสูงผิดปกติกว่าทุกวัน จึงออกอุบายตะโกนถามก้อนหินออกไปว่า “ท่านหินผู้เจริญ ๆ” ถึงสามครั้ง จระเข้ที่นอนรออยู่บนก้อนหินหาได้ตอบรับไม่ ด้วยตระหนักดีว่าเป็นอุบายของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์จึงออกอุบายอีก ด้วยการตะโกนถามอีกทีว่า “ท่านหินผู้เจริญ เหตุใดท่านจึงมิได้ขานรับข้าพเจ้าดังเคยทุกวันมา” คราวนี้จระเข้หลงกลเกิดเข้าใจว่า หินนั้นขานรับพระโพธิสัตว์อยู่เป็นนิจ จึงออกเสียงตอบไปว่า “อะไรรีวานรผู้เจริญ” พระโพธิสัตว์ได้รับฟัง ดังนั้นก็ทราบทันทีว่ามีจระเข้นอนรออยู่บนแผ่นหินกลางน้ำ จึงได้ปราศรัยด้วยจนทราบความโดยตลอดว่า จระเข้ต้องการเนื้อหัวใจตนไปให้ภรรยา พระโพธิสัตว์คิดหาทางรอดจะกลับขึ้นฝั่ง จึงออกอุบายแล้วแฉ่งแฉ่งจะเข้อีกว่า เรานี้ยินดีจะสละร่างกายให้แก่ท่าน ขอให้ท่านเตรียมอ้าปากรอรับข้าพเจ้าที่กำลังจะกระโดดไปเถิด จระเข้ชั้นหลงเชื่อกลอุบายของพระโพธิสัตว์จึงอ้าปากรออยู่บนก้อนหินนั้น อนึ่งก็ในเวลาที่จะเข้กำลังอ้าปากนั้นจำเป็นต้องหลับตา พระโพธิสัตว์เมื่อเห็นสภาพพร้อมตามแผนแล้ว จึงกระโดดด้วยกำลังลงบนศีรษะจระเข้ที่กำลังนอนอ้าปากหลับตาอยู่บนแผ่นหินกลางน้ำ แล้วตีตะพานตนขึ้นสู่ฝั่งโดยพลันแบบสายฟ้าแลบ เป็นอันรอดพ้นจากภัยจระเข้ได้

ตโยธัมมชาตก (เอกนิบาต) ลำดับที่ 58

มารดาพระโพธิสัตว์เป็นนางวานรบริวารอาศัยอยู่ในฝูงวานรที่มีหัวหน้าฝูงดุร้าย มักจะฆ่าทารกที่เกิดในฝูงแม่เป็นลูกของตนเอง เนื่องจากกลัวว่าหากปล่อยให้เติบโตใหญ่ จะแย่งอำนาจจำฝูงจากตน มารดาพระโพธิสัตว์ในคราวที่ตั้งครรภ์แก่เกรงว่าเมื่อบุตรของตนคลอดออกมาจะถูกบิดาทำร้าย จึงหนีกรีนจากฝูงไปอาศัยหากินในป่าแต่เพียงลำพัง กระทั่งคลอดพระโพธิสัตว์เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นจำเริญวัยขึ้น เป็นลิงหนุ่มมีพลังกำลังแข็งแรง บรรดาจะให้มารดาพาไปเยี่ยมบิดาที่ยังเป็นจำฝูงลึงอยู่ มารดาพยายามทัดทานแล้วไม่เป็นผล จึงยินยอมพาบุตรกลับไปฝูงวานร ผู้เป็นบิดาครั้งเห็นบุตรเข้ามาหา เป็นลิงหนุ่มร่างกายล่ำสันแข็งแรง ก็บังเกิดความริษยาหวาดระแวง เกรงว่ามันผู้นี้จะมาแย่งตำแหน่งจากเราผู้เป็นจำฝูง จึงคิดอุบายด้วยการสร้างโอภาปราศรัยอย่างดี และเข้ากอดรัดประหนึ่งว่ารักใคร่บุตร หากแต่ว่ากอดรัดด้วยกำลังแรงหวังจะให้บุตรนั้นตาย ฝ่ายวานรพระโพธิสัตว์มีพลังกำลังมาก จึงได้กอดรัดตอบแทนบิดาด้วยกำลังแรงมากกว่า ประหนึ่งว่ากระตุกบิดาจะแตกสลายลง บิดาเมื่อไม่อาจฆ่าบุตรด้วยอุบาย

นั้นได้ จึงออกอุบายใหม่ ด้วยการจะส่งบุตรไปให้ผีเสื้อน้ำที่อาศัยในสระน้ำใกล้ ๆ นั้นกิน จากนั้น จึงกล่าวแก่บุตรขึ้นว่า เจ้าจงไปเก็บดอกบัวที่ขึ้นอยู่กลางสระมาให้บิดา วานรบุตรเมื่อไปถึงสระนั้น ได้สังเกตเห็นอย่างรอบคอบก่อน เห็นว่ารอบขอบสระมีแต่รอยเท้าสัตว์เดินลงกินน้ำ ไม่มีรอยเท้าเดิน กลับขึ้นมาจากสระเลย จึงได้ตระหนักแก่ใจว่า สระรอยจะมีมนุษย์อาศัยในสระนี้ คอยจับสัตว์ ที่หลงเดินลงไปกินสระกินเป็นภักษาหาร จึงหาได้ลงไปกินสระไม่ ได้แต่เกาะเลียบเก็บดอกบัวที่ ออกอยู่บริเวณชายตลิ่ง ก็ได้ดอกบัวกองใหญ่ เพียงพอจะนำกลับไปให้บิดา ผีเสื้อน้ำที่อาศัยใน สระนั้นเห็นความเป็นไปโดยตลอดแล้วก็รู้สึกเสื่อมใสในสติปัญญาของพระโพธิสัตว์ ที่ไม่หลงเป็น เหยื่อแก่ตน จึงได้แสดงปาฏิหาริย์ปรากฏตัวพร้อมกับอาสาพระโพธิสัตว์จะหอบดอกบัวกลับไป ให้บิดา บิดาพระโพธิสัตว์ครั้งเห็นพระโพธิสัตว์กลับมาได้โดยสวัสดิ์ หน้าข้างยังมีผีเสื้อน้ำหอบ ดอกบัวมาส่งด้วย ก็รู้สึกเสียใจจนถึงกับหัวใจแตกสลายเป็นเจ็ดเสี่ยง ได้ตายลง ณ ที่นั้น บรรดา วานรบริวารทั้งหลาย จึงยกย่องพระโพธิสัตว์ให้เป็นหัวหน้าฝูงแทน

ติณชุกชาต (ทุกกนิบาต) ลำดับที่ 177

พระโพธิสัตว์ เป็นวานรหัวหน้าฝูงมีบริวารแปดหมื่น อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ที่ชายเขต ต่อกับแดนมนุษย์ ที่ชายแดนนั้นบางครั้งก็มีมนุษย์อยู่อาศัยบางครั้งก็ไม่มี ณ ที่นั้น มีต้นมะพลับ ใหญ่ขึ้นอยู่ เมื่อถึงฤดูออกผลก็ออกผลสะพรังอยู่เป็นนิจเช่นนั้น ฝูงลิงได้อาศัยเก็บกินผลมะพลับ จากต้นนั้น เฉพาะในเวลาที่ไม่มีมนุษย์อยู่ ต่อมาเมื่อถึงฤดูมะพลับออกผลคราวหนึ่ง ฝูงลิงได้ ส่งสมาชิกไปสอดแนมดูว่ามีมนุษย์อยู่ที่ต้นมะพลับหรือไม่ ก็ทราบว่ามีมนุษย์รุกรานเข้ามาตั้ง บ้านเรือนอยู่หนาแน่นรอบต้นมะพลับ พระโพธิสัตว์หัวหน้าฝูงลิงจึงกล่าวตักเตือนบริวารขึ้นก่อน ว่าที่ต้นมะพลับมีอันตรายพวกเราจักไม่ควรเข้าไปหากิน แต่ถึงทั้งฝูงเห็นว่าพวกเราควรแอบ เข้าไปกินผลมะพลับในเวลากลางคืน ตอนที่มนุษย์กำลังหลับอยู่ พระโพธิสัตว์ก็ได้อนุวัตตาม เมื่อขณะที่ฝูงลิงกำลังหากินอยู่บนต้นมะพลับในเวลากลางคืนนั้น พอดีมีมนุษย์ผู้หนึ่งออกมา ถ่ายอุจจาระนอกบ้าน ได้เห็นฝูงลิงอยู่บนต้นมะพลับ จึงร้องแฉ่งกันแก่พรรคพวก พวกมันแสวงหา ศาสตร์ารูธต่าง ๆ แล้วมาล้อมต้นมะพลับนั้นไว้ จะประหารลิงทั้งฝูง ฝูงลิงพากันแตกตื่นตกใจ กลัวตาย หวังจะพึ่งพระโพธิสัตว์ผู้เป็นหัวหน้าฝูง พระโพธิสัตว์จึงกล่าวปลอบประโลมเหล่าบริวาร ขึ้นว่า ขึ้นชื่อว่ามนุษย์เป็นพวกที่มีกิเลสมาก หากมีกิจกรรมอย่างอื่นเข้ามาแทรกแซง ก็จะตึง

ความสนใจไปจากพวกเราได้ พระโพธิสัตว์จึงให้นับจำนวนสมาชิกลงในฝูง ก็พบว่าขาดไปหนึ่ง ได้แก่วัวชื่อเสนกะเป็นหลานของพระโพธิสัตว์เอง จากนั้นจึงกล่าวแก่บริวารของตนว่า เสนกะจะช่วยพวกเราได้ ฝ่ายเสนกะที่ไม่ได้อยู่ด้วยกันกับฝูง ก็ด้วยเหตุที่ได้เผลอลับเสียด ในเวลาที่ฝูงพากันออกมาหากินที่ต้นมะพลับ ครั้นตื่นขึ้นมาไม่พบใครจึงเดินตามรอยเท้าฝูงมาจนถึงต้นมะพลับ ได้เห็นว่าฝูงของตนกำลังตกอยู่ในอันตรายจากภัยมนุษย์ จึงได้ลอบเข้าไปในหมู่บ้าน ทำตัวเหมือนเป็นเด็กเดินไปเดินมา จนถึงที่ที่มีการตามไฟ ได้แอบซุกคืบไฟคุ่นหนึ่งเดินไปจุดเผาบ้านหลังหนึ่งที่อยู่ต้นลม ฝ่ายมนุษย์เห็นว่าไฟกำลังไหม้หมู่บ้านอยู่ จึงผละความสนใจจากฝูงลิง พวกกันไปสาละวนช่วยกันดับไฟ พวกลิงจึงถือเป็นโอกาสพากันหนีไปได้โดยสวัสดิ์

สูงสูมารชาดก (ทุกนิบาต) ลำดับที่ 208

พระโพธิสัตว์เป็นวานรมีรูปร่างสูงใหญ่พละกำลังดุจช้างสาร อาศัยหากินอยู่ลำพังในราวป่าหิมพานต์ตรงค้ำจิมฝั่งแม่น้ำคงคา ในแม่น้ำนั้นมีระเซ้ผิวเมียอาศัยอยู่ ฝ่ายเมียกำลังแพ่ท้อง เกิดอยากกินเนื้อหัวใจของพระโพธิสัตว์ จึงปรารถนาความปรารถนานั้นแก่สามีตน จระเซ้สามีจึงออกอุบายว่ายน้ำไปหาวานรพระโพธิสัตว์เมื่อลงมากินน้ำ และกำลังนั่งพักอยู่ที่ชายตลิ่งแล้วเอื้อนเอ่ยปราศรัยชักชวนพระโพธิสัตว์ให้ไปหากินผลไม้ ในแหล่งอันอุดมไปอีกฟากหนึ่งของแม่น้ำ โดยรับอาสาว่าจะให้พระโพธิสัตว์ขี่หลังตนเองแล้วว่ายน้ำข้ามแม่น้ำไป พระโพธิสัตว์หลงเชื่อกลอุบาย จึงได้ขึ้นขี่หลังจระเซ้นั้น จระเซ้ครั้นพาว่ายน้ำไปได้หน่อยหนึ่งแล้วจมน้ำลงใต้น้ำ พระโพธิสัตว์ทราบทันทีว่าตนเองได้ถูกหลอกแล้ว จึงได้ถามจนได้ความว่าจระเซ้นี้ต้องการเนื้อหัวใจตน ไปให้ภรรยาที่กำลังแพ่ท้อง ได้ออกอุบายกล่าวแก่จระเซ้ขึ้นว่า นี่แน่จระเซ้ หัวใจของเรามีได้อยู่กับตัวดอก เพราะหากอยู่กับตัว เวลาเรากระโดดโลดเต้นอยู่บนยอดไม้หัวใจคงแตกสลายเป็นแน่ เราจึงถอดหัวใจแขวนไว้บนต้นไม้โน้นที่ชายตลิ่ง พร้อมกับขี่มือไปที่ต้นมะเดื่อที่กำลังมีผลระย้าขึ้นอยู่ที่ชายตลิ่งของแม่น้ำ จระเซ้หลงเชื่อพระโพธิสัตว์จึงกล่าวขึ้นว่า ดีแล้ว หากท่านยอมให้หัวใจท่านแก่เรา เราจักไม่ฆ่าท่าน พระโพธิสัตว์ว่าถ้าอย่างนั้น ท่านจงว่ายน้ำพาเราไปที่ต้นมะเดื่อเถิด พอจระเซ้ว่ายน้ำมาถึงต้นมะเดื่อ พระโพธิสัตว์ก็รีบกระโจนขึ้นต้นไม้ นั่งบนคาคบไม้ในที่ปลอดภัยแล้ว หันมาบริภาษจระเซ้ว่า สหายหน้าโง่ เจ้าเชื่อหรือว่าสัตว์แขวนหัวใจไว้บนต้นไม้ได้ เจ้านั้นช่างโง่โง่แต่ร่างกาย แต่หาไม่มีสติปัญญาไม่

ครหิตชาตค (ทุกนิบาต) ลำดับที่ 219

พระโพธิสัตว์เป็นวานรอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ถูกพรานป่าจับมาถวายพระเจ้าพรหมทัต กลายเป็นสัตว์เลี้ยงอยู่ในพระราชวังของพระองค์ที่เมืองพาราณสี วานรนั้นอยู่ในพระราชวังนานเข้า ก็มีกิริยาอาการเรียบร้อย เป็นที่พอพระทัยของพระราชินี ในที่สุดจึงโปรดให้อภัยทานแก่วานรนั้น ด้วยการให้พรานป่านำไปปล่อย ณ ที่อาศัยเดิมในป่า ครั้นกลับมาสู่ถิ่นฐานเดิม บรรดาสิงในฝูงของพระโพธิสัตว์ต่างมารุมล้อมไถ่ถามข่าวคราว พระโพธิสัตว์จึงเล่าความแต่หนหลัง ให้เพื่อนสมาชิกในฝูงฟัง สมาชิกยังถามไถ่ว่ามนุษย์มีกิริยาอาการเป็นอย่างไรบ้าง พระโพธิสัตว์ได้อธิบายว่ามนุษย์นั้น ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์หรือชนชั้นวรรณะใด ล้วนหมกมุ่นอยู่ในกิเลส ไม่รู้จักถึงความไม่เที่ยง ไม่มีตัวตน นับว่าตั้งอยู่ในความประมาท ไม่ควรแก่การสรรเสริญ

จูฬนันทียชาตค (ทุกนิบาต) ลำดับที่ 222

พระโพธิสัตว์เป็นวานรชื่อนันทียะมีน้องชายชื่อจูฬนันทียะ ทั้งสองปกครองฝูงวานรจำนวนแปดหมื่นสี่พัน วานรสองพี่น้องปรนนิบัติมารดาที่ชราภาพและตาบอด โดยให้พักอยู่แต่ในพุ่มไม้ หาผลไม้ที่มีรสอร่อยให้บริวารนำไปให้สม่าเสมอ แต่บริวารหาไปให้ไม่ มารดาจึงมีร่างกายผ่ายผอมลงจนเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก ภายหลังทั้งสองพี่น้องเกิดทราบความ บังเกิดความเบื่อหน่ายในการบริหารฝูงลิง ได้พามารดาปลีกตัวจากฝูงไปอาศัยอยู่ที่ชายป่าหิมพานต์ บำรุงเลี้ยงมารดาอยู่โดยดี อนึ่งมีพรหมณ์มานพผู้หนึ่งเป็นคนนิสัยกักขะ อาศัยอยู่ในเมืองพาราณสี แม้ได้ร่ำเรียนจนจบมาจากสำนักศิลาปาโมกข์ แต่ก็ไม่อาจหาเลี้ยงตนและครอบครัวได้ด้วยศิลปศาสตร์ จึงได้เปลี่ยนอาชีพมาเป็นพรานป่าเที่ยวล่าสัตว์อยู่ที่ชายแดน วันหนึ่งพระโพธิสัตว์กับน้องชายปรนนิบัติมารดาอยู่บนต้นไทร พรานนั้นออกไปล่าสัตว์ไม่ได้อะไรเลย ได้เข้ามาพักที่โคนต้นไทรนั้น มองขึ้นไปเห็นลิงแก่แม่ของพระโพธิสัตว์เข้าพอดี แต่ยังไม่ทันเห็นบุตรทั้งสองของนาง พรานนั้นคิดอยากล่านางลิงเพื่อนำเนื้อไปบริโภค จึงไถ่ธนูขึ้นหมายจะยิงพระโพธิสัตว์ครั้นเห็นมารดาตกอยู่ในอันตราย ต้องการปกป้องมารดาจึงปรากฎตัว แล้วกล่าวแก่พรานว่ามารดาของเราแก่แล้ว ท่านพรานจงยิงเราแทนมารดาเถิด พรานนั้นก็ไถ่ยิงพระโพธิสัตว์ตาย แล้วมีหน้างาใจยังคิดจะยิงมารดาพระโพธิสัตว์เสียด้วย น้องชายพระโพธิสัตว์เห็นเหตุการณ์ ได้ออกมาห้ามปรามเพื่อปกป้องมารดาโดยนัยเดียวกัน ก็ได้ถูกพรานยิงตายอีก และผลที่สุด

พรานนั้นก็ยังได้ยิงนางลิงมารดาพระโพธิสัตว์เสียด้วย เสร็จแล้วพรานก็แบกร่างลิงทั้งสามตัวกลับไปบ้าน ในวันนั้นปรากฏว่าได้มีสายฟ้าตกฟาดบ้านของพรานหมณ์ เกิดไฟลุกไหม้บ้านวอดวายหมดทั้งหลัง ภรรยาและบุตรอีกสองคนของพรานหมณ์ได้ตายในกองเพลิง พรานหมณ์เมื่อกลับไปถึงบ้าน พบว่าไฟกำลังไหม้บ้านตนเองอยู่ บังเกิดความตกใจและเสียใจอย่างใหญ่หลวง และเมื่อพยายามจะเข้าไปในบ้านเพื่อช่วยเหลือบุตรภรรยาตน ก็ปรากฏว่าข้อใหญ่ของบ้านได้หักตกลงมาทับศีรษะพรานหมณ์พอดี แล้วแผ่นดินได้แยกสุมพรานหมณ์ลงไปสู่อเวจีมหานรก

กุมภิลชาตก (ทุกนิบาต) ลำดับที่ 224

เนื้อเรื่องตรงกันกับวานรินชาตก

กาฬพาหุชาตก (จตุกกนิบาต) ลำดับที่ 329

พระโพธิสัตว์เป็นวานรเผือกชื่อราละ กับน้องชายชื่อโปกฐุปาทะ อาศัยอยู่ในป่า มีบริวารมาก วานรสองพี่น้องถูกพรานป่าจับไปถวายพระเจ้าธัญชัยผู้ปกครองกรุงพาราณาสี วานรทั้งสองได้รับการปรนนิบัติเลี้ยงดูอย่างดีในกรงทอง บริโภคข้าวตอกคลูกน้ำผึ้งกับน้ำเจือด้วยน้ำตาลกรวด วันหนึ่งมีพรานป่านำลิงดำอีกตัวชื่อกาฬพาหุมาถวาย ลิงตัวใหม่ได้กลายเป็นที่โปรดปรานของพระราชา ลากสักการะทั้งหลายจึงไปทางข้างลิงดำ ส่วนลิงเผือกทั้งสองกลับเสื่อมจากลากสักการะที่เคยได้อยู่เดิม พระโพธิสัตว์ไม่ยินดียินร้ายในการเปลี่ยนแปลงอันเป็นโลกธรรมนี้ ส่วนโปกฐุปาทะผู้น้องชายรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจจึงได้บ่นขึ้นกับพี่ชาย พี่ชายจึงได้กล่าวปลอบและอบรมน้องชายไม่ให้หวั่นไหวด้วยโลกธรรม แต่น้องชายก็ยังไม่คลายใจได้ถามกลับไปว่าเมื่อไรกาฬพาหุจึงจะเสื่อมจากลากสักการะบ้าง พระโพธิสัตว์ตอบน้องชายว่าลิงดำกาฬพาหุนี้มีนิสัยชอบกระดิกหูกลอกหน้ากลอกตา จะทำให้พระกুমารหวาดกลัว ผลที่สุดจะถูกพระราชาขับออกไปในเวลาต่อมาการณก็เป็นเช่นนั้นจริง ลิงเผือกสองพี่น้องได้ลากสักการะกลับมาบริบูรณ์ดังเดิม

วานรชาตก (จตุกกนิบาต) ลำดับที่ 342

เนื้อเรื่องเป็นแบบเดียวกันกับสูงสูมารชาตก

กปิชาติก (สัตกนิบาต) ลำดับที่ 404

พระโพธิสัตว์เป็นหัวหน้าฝูงกระปี่ มีบริวารห้าร้อย อาศัยอยู่ในพระราชอุทยานนครพาราณสี พระเวททัตก็เกิดเป็นหัวหน้ากระปี่อีกฝูงหนึ่งมีบริวารห้าร้อยอยู่ในพระราชอุทยานเดียวกัน ในวันหนึ่ง ได้มีกระปี่บริวารตัวหนึ่งนั่งอยู่บนซุ้มประตูอุทยาน เมื่อปุโรหิตของพระราชาดินลอดซุ้มประตู กระปี่นั้นได้ถ่างมูลรดศีรษะปุโรหิต ครั้นปุโรหิตเงยหน้าขึ้นมองกระปี่ยังถ่างมูลรดหน้าอีก ทำให้ปุโรหิตนั้นโกรธและผูกใจเจ็บ ได้กล่าวอาฆาตกับกระปี่นั้นไว้ จากนั้นกระปี่ตัวต้นเหตุ ได้ไปแจ้งแก่พระโพธิสัตว์ให้ทราบถึงเรื่องที่ปุโรหิตกล่าวอาฆาตแก่ตนไว้ พระโพธิสัตว์รับฟังแล้วเส็งเห็นภัยข้างหน้าที่จะบังเกิดกับฝูงลิงทั้งหมดในพระราชอุทยาน จึงได้กล่าวตักเตือนลิงทั้งพันตัวขึ้นว่า ในสถานที่อยู่ของคูเวรไม่ควรอยู่ แล้วพาบริวารจำนวนห้าร้อยของตนลึกลงไปอยู่ในป่า ส่วนลิงอีกฝูงที่มีพระเวททัตในอดีตชาติเป็นหัวหน้าฝูงไม่เชื่อฟัง ยังคงอาศัยอยู่ในอุทยานนั่นเอง วันหนึ่งเกิดไฟไหม้โรงช้างของพระราชา ช้างถูกไฟลวกหลังบาดเจ็บหลายเชือก ปุโรหิตเห็นเป็นช่องทางจะแก้แค้นลิง จึงทูลแนะนำพระราชาวา ควรหามันเหลวของลิงมาใช้ทำเป็นยาทารักษาแผลไฟลวกของช้าง พระราชาทรงเชื่อตามปุโรหิต เห็นว่ามีลิงอยู่ในพระราชอุทยานมาก จึงสั่งให้ยิงวานรทั้งฝูง เพื่อให้ได้มันเหลวเพียงพอจะเอามาทำยารักษาช้าง หัวหน้าวานรก็ถูกยิงแต่ไม่ตายในทันที ไปตายในสำนักของพระโพธิสัตว์ ที่หนีไปอยู่ในป่าก่อนหน้านั้นแล้ว

มหากปิชาติก (สัตกนิบาต) ลำดับที่ 407

พระโพธิสัตว์เป็นกระปี่มีรูปร่างลำสัน พละกำลังเท่ากับช้างสารห้าเชือก ได้ปกครองบริวารแปดหมื่นอยู่ในป่าหิมพานต์ ก็ ณ ที่นั้น มีต้นมะม่วงใหญ่ขึ้นอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ออกผลดกและมีรสชาติเป็นเลิศ ต้นมะม่วงนั้นมีกิ่งใหญ่กิ่งหนึ่งยื่นลงไปในแม่น้ำคงคา ผลเมื่อสุกก็จะหล่นลงในแม่น้ำ ส่วนกิ่งใหญ่อีกกิ่งหนึ่งยื่นไปบนบก ผลร่วงบนบก พระโพธิสัตว์มองเห็นภัยที่จะบังเกิดขึ้นแก่ฝูงลิงในภายหน้า จากผลมะม่วงที่หล่นลงน้ำ จึงสั่งบริวารให้เก็บผลมะม่วงที่อยู่บนกิ่งที่ทอดลงไปในแม่น้ำกินให้หมด อย่าให้เหลือแม้แต่ผลเท่าแมลงหวี่ แต่กระนั้นก็ยังเหลือผลมะม่วงอยู่ผลหนึ่ง มดแดงทำรังห่อหุ้มไว้ พวกลิงจึงมองไม่เห็น เมื่อผลแก่จัดได้ร่วงหล่นลงในน้ำ ลอยไปตามน้ำกระทั่งไปติดชายของพระราชาที่เมืองพาราณสี พวกชาวเมืองไม่เคยเห็นและไม่รู้จักผลไม้ชนิดนั้นมาก่อน เมื่อเก็บผลไม้ได้จึงนำไปถวายให้พระราชา พระราชาโปรดให้พราณป่า

มาสอบถามที่มาของผลไม้ นั่น จนทราบว่า มีต้นขึ้นอยู่ในป่าหิมพานต์ พระราชาเมื่อได้เสวย
 มะม่วงเลิศรสผลนั้นแล้ว ก็เกิดหลงใหลติดพระทัยในรสชาติ มีพระประสงค์จะเสด็จไปให้ถึง
 ต้นมะม่วงนั้นให้จงได้ จึงสั่งให้ช่างต่อเรือขนานขนาดใหญ่เป็นพาหนะ แล้วพระองค์เดินทาง
 พร้อมกับมหาชนทวนน้ำขึ้นไป จนถึงต้นมะม่วงนั้น เมื่อพระราชาได้เสวยผลมะม่วงจากต้นและ
 เครื่องพระกระยาหารเป็นที่สมพระทัยแล้ว ในเวลาค่ำก็ได้ประทับบรมมอยู่ใต้ต้นมะม่วงนั่นเอง
 ในคืนนั้นเมื่อเห็นมนุษย์หลับหมดแล้ว พระโพธิสัตว์ก็พาบริวารมาเก็บผลมะม่วงบนต้นกิน พอตี
 พระราชาตื่นบรมมขึ้นมากลางดึกเห็นพวกลิงอยู่บนต้นมะม่วง จึงทรงสั่งเสนาให้พากันมาล้อม
 ต้นมะม่วงไว้ แล้วให้จัดเตรียมยาขมมั่งธนูให้พร้อม ว่าเมื่อถึงเวลาเช้าจะยิงลิงบนต้นมะม่วงให้
 หมดทั้งฝูง โดยพระราชาจะเสวยเนื้อลิงกับผลมะม่วงในวันพรุ่งนี้ด้วย ฝ่ายพวกลิงบริวาร
 เมื่อเห็นพลเสนาเข้าล้อมต้นมะม่วงไว้ ต่างพากันตกใจกลัวจะถูกมนุษย์ประหาร จึงได้ขอให้
 พระโพธิสัตว์คิดอ่านช่วยเหลือพวกตน พระโพธิสัตว์ครั้นตรัสตรองจนรอบคอบเพื่อหาทางรอดให้
 กับฝูงลิงแล้ว ได้ขึ้นไปตามกิ่งมะม่วงที่ทอดไปทางด้านแม่น้ำจนถึงปลายกิ่งแล้วโจนที่เดียวด้วย
 กำลังแรง ไปถึงชัยภูมิห่างจากต้นมะม่วงถึงชั่วร้อยคันธนู จากนั้นได้หาเถาว์วัลย์ กะความยาวให้
 พอติดกับที่จะผูกกับต้นไม้ทางข้างนี้ แล้วชิงไปผูกกับต้นมะม่วงทางอีกฟากได้ จะสร้างสะพาน
 เชือกเป็นทางหนีของฝูงลิงจากต้นมะม่วงได้ ครั้นเมื่อผูกเถาว์วัลย์กับต้นไม้ทางฟากนี้มั่นคงแล้ว
 ได้เอาปลายเถาว์วัลย์อีกข้างผูกกับบันเอวตนเองไว้ แล้วโจนด้วยกำลังแรงกลับไปยังต้นมะม่วง
 แต่พระโพธิสัตว์ได้ลืมหัดความยาวเถาว์วัลย์เผื่อไว้สำหรับส่วนที่จะใช้ผูกกับเอวตน จึงทำให้
 ความยาวเถาว์วัลย์ขาดไปหน่อยหนึ่งไม่ถึงต้นมะม่วงพอดี จึงแก้ปัญหาด้วยการใช้มือตนเองเกาะ
 เกี่ยวกิ่งมะม่วงไว้ ใช้ลำตัวของตนเองเป็นสะพานให้บริวารได้ข้ามไปยังเถาว์วัลย์ เพื่อหนีภัยมนุษย์
 ไปจากต้นมะม่วงได้ เหล่าบริวารก็ได้พากันได้ข้ามตัวพระโพธิสัตว์ไปด้วยความเคารพ ยกเว้นแต่
 มีลิงในฝูงตัวหนึ่ง คือพระเทวทัตในอดีตชาติ ได้เคยผูกใจเจ็บต่อพระโพธิสัตว์มาก่อน ขณะนั้น
 เห็นเป็นโอกาสจะได้แก้แค้น จึงขึ้นสู่กิ่งไม้สูงแล้วกระโดดลงบนหลังพระโพธิสัตว์โดยกำลังแรง
 ทำให้พระโพธิสัตว์ได้รับทุกขเวทนาแรงกล้า หัวใจแตกสลายลงในทันที แล้วลิงนั้นก็ได้ทิ้ง
 พระโพธิสัตว์ ใต้เถาว์วัลย์หนีไป พระราชาประทับอยู่ใต้ต้นมะม่วงได้เห็นเหตุการณ์โดยตลอด
 นึกประหลาดพระทัย จึงให้เอาลิงพระโพธิสัตว์ลงมาพยาบาล พระโพธิสัตว์ได้เทศนาธรรมของ

ผู้ปกครองแก่พระราชแล้วถึงแก่กรรม เพื่อบุชาคุณโพธิสัตว์ พระราชาโปรดฯ ให้จัดพิธีศพ ผนวกระบืออย่างสมเกียรติยศ ในฐานะเดียวกับพระมหากษัตริย์

มหากปิชาดก (ติงสตินิบาท) ลำดับที่ 516

พระโพธิสัตว์เป็นวานรหากินผลอาหารอยู่ในป่าหิมพานต์ วันหนึ่งมีพราหมณ์ผู้หนึ่ง ติดตามฝูงโคที่หนีหายไป จนตนเองหลงเข้ามาในป่าหิมพานต์อดอาหารอยู่ถึงเจ็ดวัน กระทั่ง ไปพบต้นมะพลับขึ้นอยู่ริมเหว ได้ปีนขึ้นต้นมะพลับเพื่อเก็บผลกินและพลัดตกลงไปในเหวลึกนั้น พราหมณ์ตกค้างอยู่กันเวดั่งสัปดาห์ พระโพธิสัตว์จึงไปพบเข้า ได้ให้การช่วยเหลือด้วยการผูก เชือกเข้ากับก้อนหิน ให้พราหมณ์ขี่หลังแล้วพาไต่ขึ้นมาจากกันเหวได้ด้วยความยากลำบาก หลังจากนั้นพระโพธิสัตว์ได้กลับไปด้วยความเหน็ดเหนื่อย พราหมณ์นั้นมีจิตลามก เมื่อเห็น พระโพธิสัตว์ผลอยกลับไป ได้คิดว่าเราอดอาหารมาหลายวัน ควรฆ่าวานรนี้เพื่อนำเนื้อมาเป็น อาหารจึงจะดี จึงได้หาก้อนหินใหญ่มาทุบศีรษะวานรพระโพธิสัตว์จนเลือดสาด แต่ด้วยเหตุที่ ตนเองไร้เรี่ยวแรง เพราะอดอาหารมาหลายวัน จึงไม่อาจประหารวานรได้ในทันที วานรพระโพธิสัตว์ เมื่อรู้ตนถูกพราหมณ์ทำร้าย ก็รู้สึกเสียใจแต่ไม่ได้มีจิตคิดอาฆาตพยาบาท ยังได้บอกชี้หนทาง ให้พราหมณ์นั้นออกไปจากป่าได้ แล้วปลีกตัวจากไป พราหมณ์เมื่อกำลังเดินทางออกจากป่า พบแหล่งน้ำแห่งหนึ่ง ตนเองกำลังกระหายน้ำและเหนื่อยล้าเป็นกำลัง จึงได้ลงไปดื่มและอาบน้ำ ในสระ แต่น้ำในสระนั้นเป็นพิษ ทำให้พราหมณ์เกิดแผลพุพองเน่าเหม็นทั้งตัว กระทั่งได้เดินทาง มาพบกับพระเจ้าพรหมทัตในอุทยานของพระองค์ แล้วเล่าความแต่หนหลังให้ฟังทั้งหมด

“สิง” ใน “ชาดก”: จริยศาสตร์ วัฒนธรรม และธรรมาจริยวิทยา

คัมภีร์ชาดกและอรรถกถา รับรู้ความหมายเชิงคุณค่าจริยศาสตร์ของ “สิง” ในฐานะ เป็นรูปแบบหนึ่งของชีวิต ที่ทรงศักยภาพจะสั่งสมบารมี (แบบข้ามภพข้ามชาติ) ตามแนวทาง ของพระโพธิสัตว์เพื่อมุ่งสู่การตรัสรู้และเผยแผ่ธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในพระชาติ สุดท้ายที่จะถือกำเนิดเป็นมนุษย์ได้ อนึ่งสำหรับสาวกของพระพุทธเจ้า ถึงแม้ว่าศักยภาพในการ บรรลุโลกุตระธรรมตั้งแต่ระดับพระโสดาบันขึ้นไป จะจำกัดอยู่กับผู้ที่มีสถานะชีวิตในขณะนั้น

เป็นมนุษย์หรือเทวดาเท่านั้น แต่การบำเพ็ญบารมี (แบบข้ามภพข้ามชาติ) บนเส้นทางสู่การบรรลุธรรมดังกล่าว ก็มีข้อจำกัดน้อยกว่า กล่าวคืออาจรองรับได้ด้วยสถานะชีวิตที่เป็นเทวดา มนุษย์ อมนุษย์ หรือสัตว์ประเภทต่าง ๆ อย่างไรก็ตามขอเพียงแต่ให้ได้มีโอกาสบำเพ็ญบารมี ร่วมกันกับพระโพธิสัตว์ พอเป็นปัจจัยสู่การบรรลุธรรมในสำนักของพระโพธิสัตว์นั้น เมื่อได้ตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าแล้วเท่านั้น คัมภีร์อรรถกถาชาดกให้ตัวอย่างถึงลักษณะการบำเพ็ญบารมีของ บุคคลทำนองนี้ไว้เป็นจำนวนมาก ในภาคท้ายสุดของชาดกแต่ละเรื่องในคัมภีร์ “ชาตกัฎฐกถา” ส่วนที่เรียกว่า “ประชุมชาดก” ยกตัวอย่างเช่น ลิงน้อยชายของพระโพธิสัตว์ในเรื่องกาฬพาทุ ชาดก ต่อมาได้เกิดเป็นพระอานนท์ได้บรรลุธรรมในศาสนาของพระพุทธเจ้าโคตมะ หรือลิงเสนกะ ในเรื่องติณทุกชาดก ที่ต่อมาได้บังเกิดเป็นพระมหานามสากยะ บรรลุธรรมในศาสนาของพระพุทธเจ้า โคตมะเช่นกัน เป็นต้น

นอกเหนือจากการที่ “ลิง” มีสถานะทางจิตวิญญาณและมี “ปัญญา” ที่จะรองรับ “โพธิจิต” ตรัสรู้ด้วยตนเองในอนาคต หรือแม้แต่เพื่อการบรรลุธรรมในศาสนาของพระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่งพระองค์ใด ในกาลข้างหน้า ดังกล่าวมาแล้ว (ซึ่งนี่ก็เป็นคุณสมบัติที่จะพบได้เช่นกัน ในสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ ด้วย โดยคัมภีร์ได้ให้ตัวอย่างไว้จำนวนมาก เป็นต้นว่า เป็นมนุษย์ นก ราชสีห์ ช้าง โค เหยี่ยว ปลา ฯลฯ) ดูเหมือนว่าคัมภีร์ “ชาดก” จะมีได้ให้ความสำคัญในเชิงคุณค่า วัฒนธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นพิเศษกับ “ลิง” อีก ยกเว้นแต่คุณค่าเชิงรูปธรรมบางอย่าง ที่ อาจสะท้อนภาพการที่มนุษย์ใช้ประโยชน์จากลิง ในปกติชีวิตประจำวันของชาวเอเชียใต้สมัย โบราณ เป็นต้นว่าการบริโภคเนื้อลิง (จุนหนันทียชาดก, มหากปิชาดก-สัตตกนิบาต, มหากปิชาดก-ติงสตีนิบาต) การใช้เนื้อเยื่อหรืออวัยวะจากลิงเป็นยารักษาโรค (กปิชาดก) และการใช้ลิงเป็น สัตว์เลี้ยงเพื่อความเพลิดเพลิน (ครหิตชาดก, กาฬพาทุชาดก)

“ชาดก” ให้ภาพของ “ลิง” ทั้งในฐานะเป็นสัตว์ป่าโดยสมบูรณ์ หมายถึงอาศัยอยู่ในป่า แยกแดนอาศัยจากมนุษย์อย่างเด็ดขาด (นพพานชาดก, วานรินทชาดก, ตโยธัมมชาดก, สูงสมุทรชาดก) ในฐานะสัตว์ป่าอาศัยในถิ่นที่ถูกมนุษย์เข้าไปรบกวนหรือรุกรานเป็นครั้งคราว (ติณทุกชาดก, จุนหนันทียชาดก, กาฬพาทุชาดก, มหากปิชาดก-สัตตกนิบาต, มหากปิชาดก-ติงสตีนิบาต) ในฐานะ

กิ่งสัตว์ป่า อาศัยอยู่ในถิ่นอาศัยที่คาบเกี่ยวหรือทับซ้อนกับถิ่นอาศัยของมนุษย์ (ติณชุกชาตค, กปิชาตค) หรือในฐานะสัตว์เลี้ยงเพื่อความเพลิดเพลินของมนุษย์ (ครหิตชาตค, กาฬพาหุชาตค) จะเห็นได้ว่า แม้ชาตคที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลิง จะมีจำนวนไม่มากนักในคัมภีร์ชาตค โดยภาพรวม (11 จาก 547 เรื่อง) แต่คัมภีร์ก็ได้ให้ภาพรูปแบบปฏิสัมพันธ์ในแง่ถิ่นอาศัยระหว่างมนุษย์กับลิงไว้ได้ครอบคลุมความหลากหลายที่จะเป็นไปได้ตามความเป็นจริงอยู่พอสมควร

คัมภีร์ “ชาตค” ยังสะท้อนภาพคุณลักษณะตามธรรมชาติบางประการของลิง ที่รับรู้ได้ในแบบวิทยาศาสตร์ด้วย เช่น ลิงเป็นสัตว์ฉลาดสามารถเรียนรู้และปรับตัวในการที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์ได้ดี ทั้งในเชิงกลยุทธ์แบบชิงไหวชิงพริบ (ติณชุกชาตค, มหากปิชาตค-สัตตคนิบาต) หรือการถูกฝึกให้เป็นสัตว์เลี้ยงที่มีพฤติกรรมเชิง (ครหิตชาตค, กาฬพาหุชาตค) ลิงมีขาหลังแข็งแรง สามารถกระโดดได้ไกล และเคลื่อนไหวบนต้นไม้ได้อย่างคล่องแคล่ว โดยใช้ทั้งมือและเท้าในการเกาะเกี่ยวห้อยโหนกิ่งไม้ได้ดี (วานรินทชาตค, สูงสูมารชาตค, มหากปิชาตค-สัตตคนิบาต) บางครั้งลิงสามารถลงมาใช้ชีวิตบนพื้นดินด้วย นอกเหนือจากอยู่บนต้นไม้ (ติณชุกชาตค - เมื่อฝูงลิงพากันเคลื่อนย้ายบนพื้นดินและทิ้งรอยเท้าไว้ กระทั่งลิงเสนกะตามรอยเท้าไปจนพบฝูง) ลิงมีอุปนิสัยเชิงพฤติกรรมแบบไม่อยู่นิ่ง (ลิงกาฬพาหุ ในเรื่องกาฬพาหุชาตค ที่มีอุปนิสัยหลุกหลิก ชอบกระดิกหู กลอกหน้ากลอกตา) นอกจากนี้ ลิงเมื่อลงมาอยู่บนพื้นดิน บางคราวจะเดินสองขาแบบคน (bipedal locomotion) ได้ด้วย ทำให้เมื่อเคลื่อนไหวในที่มืด จะดูคล้ายกับเด็ก (ติณชุกชาตค) อย่างไรก็ตาม ในแง่ของรูปแบบอาหารตามธรรมชาติของ “ลิง” ดูเหมือนว่าคัมภีร์จะรับรู้แต่เพียงคร่าว ๆ ว่าลิงเป็นสัตว์กินพืช มีอาหารหลักคือผลไม้ (วานรินทชาตค, ติณชุกชาตค, สูงสูมารชาตค, จูฬนันทิยชาตค, มหากปิชาตค-สัตตคนิบาต) และเมื่อนำมาเลี้ยง ก็จะทำให้กินอาหารมังสสัตว์ (กาฬพาหุชาตค) ไม่ได้จำแนกแยกแยะว่าในธรรมชาติบางครั้งลิงสามารถจับสัตว์เล็ก ๆ กินเป็นอาหารได้ด้วย รวมถึงไม่ได้จำแนกแยกแยะแบบวิทยาศาสตร์ว่าลิงในอินเดียใต้ มีทั้งประเภทที่มีกระพุ้งแก้มใหญ่ (subfamily Cercopithecinae) กินผลไม้เป็นหลัก รวมถึงส่วนอื่น ๆ ของพืชที่ย่อยไม่ยาก แผลง และสัตว์มีกระดูกสันหลังขนาดเล็กด้วย กับลิงที่มีกระพุ้งแก้มเล็ก (Subfamily Colobinae) สามารถกินใบไม้แก่ได้ด้วย เนื่องจากมีระบบทางเดินอาหารและจุลินทรีย์ชนิดพิเศษในลำไส้ ที่ทำให้สามารถย่อยสลายใบไม้ที่มีไฟเบอร์สูงได้

อนึ่ง ในภาษาบาลีใช้เรียกลิงแตกต่างกันเป็นสองคำหลัก คือ “กปิ” กับ “วานร” แต่จากบริบทเชิงกายภาพและพฤติกรรมที่ปรากฏในชาดก ยังไม่ชัดเจนเพียงพอที่จะช่วยให้ตัดสินได้ว่า ในภาษาบาลีตั้งใจใช้คำทั้งสอง เพื่อแยกความแตกต่างระหว่างลิงในสอง Subfamilies นี้ด้วยหรือไม่ (ที่โดยหลักใหญ่ในคาบสมุทรอินเดีย ตัวแทน Cercopithecinae ได้แก่ Rhesus monkeys และ ตัวแทน Colobinae ได้แก่ Hanuman Langurs) ซึ่งนอกเหนือจากที่ลิงทั้งสองกลุ่มมีอุปนิสัยการกินอาหารแตกต่างกันดังกล่าวแล้ว ยังสามารถแยกความแตกต่างระหว่างกันได้ จากลักษณะทางสัณฐานร่างกายด้วย

ที่น่าสนใจเป็นพิเศษอีกอย่างหนึ่งคือ คัมภีร์ชาดกยังให้ข้อสังเกตที่เที่ยงตรง เกี่ยวกับพฤติกรรมทางสังคมของลิง ครอบคลุมความหลากหลายของพฤติกรรมตามธรรมชาติของลิงได้ดีพอควร คัมภีร์รับรู้วาลิงเป็นสัตว์สังคม มีธรรมชาติอยู่ด้วยกันเป็นฝูงขนาดใหญ่ สมาชิกในฝูงประกอบด้วยหลายรุ่นอายุ ทั้งเพศผู้และเพศเมีย จำฝูงจะเป็นเพศผู้ที่มีความแข็งแรงและพละกำลังมากเป็นพิเศษ (นพปานชาดก, ตโยธัมมชาดก, ดิณชุกชาดก, ครหิตชาดก, จูฬนันทียชาดก, กปิชาดก, มหากปิชาดก-สัตตกนิบาต) แต่บางครั้งลิงตัวผู้ที่โตเป็นหนุ่มเต็มที่แล้ว ก็อาจปลีกตัว (หรือถูกเบียดขับ) ออกจากฝูงเพื่อหลีกเลี่ยงการแข่งขันกับหัวหน้าฝูง หรือสมาชิกเพศผู้วัยเดียวกันในฝูง ดังจะเห็นได้ว่าในชาดกบางเรื่องพระโพธิสัตว์เป็นลิงวัยหนุ่มที่มีพละกำลังมาก แต่เลือกจะใช้ชีวิตเพียงลำพังในป่า (วารินทชาดก, ตโยธัมมชาดก, สูงสูมารชาดก, มหากปิชาดก-ติงสตีนิบาต) ลิงที่มีฝูงขนาดใหญ่อาศัยอยู่ หากมีตัวผู้ที่แข็งแรงเหมาะสมจะเป็นหัวหน้ากลุ่มมากกว่าหนึ่งตัว ก็อาจเกิดการแยกกลุ่มจากกันได้ ทำให้ในระยะยาวเกิดการดำรงอยู่ของลิงมากกว่าหนึ่งฝูงในถิ่นอาศัยเดียวกัน โดยมีพื้นที่หากินแยกกัน แต่อาจซ้อนเหลื่อมกันบางส่วนได้ (กปิชาดก) นอกจากนี้ คัมภีร์ยังรับรู้วาลิงที่รวมอยู่กันเป็นฝูงมีพฤติกรรมการหาคู่และสืบพันธุ์แบบหนึ่งผัวหลายเมีย โดยตัวผู้ที่แข็งแรงและมีอำนาจมาก จะมีโอกาสสูงที่จะผสมพันธุ์กับตัวเมียได้หลายตัว และบางครั้งพบพฤติกรรมก้าวร้าวของหัวหน้าฝูง ในการฆ่าสมาชิกวัยเด็ก (infanticide) ที่เกิดในฝูงด้วย (ตโยธัมมชาดก) พฤติกรรมแบบหลังสุดนี้พบได้ในไพรเมตชั้นสูงหลายกลุ่ม (Angst and Thommen 1977) โดยเคยมีรายงานพบในอินเดียด้วย ทั้งในกลุ่มลิง Rhesus macaques (*Macaca mulatta*) (Camperio Ciani 1984) และ Hanuman langurs (*Semnopithecus entellus*) (Agoramoorthy and Mohnot 1988)

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย. 2543. *พระสูตรและอรรถกถาแปล*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Agoramoorthy, G., and S. M. Mohnot. 1988. "Infanticide and Juvenilicide in Hanuman Langurs (*Presbytis entellus*) around Jodhpur, India." *Human Evolution* 3 (4): 279–96. <https://doi.org/10.1007/BF02435858>.

Angst, W., and D. Thommen. 1977. "New Data and a Discussion of Infant Killing in Old World Monkeys and Apes." *Folia Primatologica* 27 (3): 198–229. <https://doi.org/10.1159/000155787>.

Camperio Ciani, Andrea. 1984. "A Case of Infanticide in a Free-Ranging Group of Rhesus Monkeys in the Jackoo Forest, Simla, India." *Primates* 25 (3): 372–77.

Darwin, Charles. 1981. *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*. Princeton: Princeton University Press.

Law, Bimala Churn. 1983. *A History of Pali Literature*. <http://books.google.com/books?id=3HqkSgAACAAJ>.

"Linnaeus, the Binomeal System, and Primates." n.d. <https://www.darwiniana.org/primates/linnaeus.html>.

Malalasekera, G. P. 2007. *Dictionary of Pali Proper Names*. Vol. 1. Delhi: Motilal Banarsidass.

Nei, Masatoshi, and Galina V. Glazko. 2003. "Estimation of Divergence Times for Major Lineages of Primate Species." *Molecular Biology and Evolution* 20 (3): 424–34. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12644563>.

Sirisena, W. M. 1978. *Sri Lanka and South-East Asia: Political, Religious and Cultural Relations from A.D. c. 1000 to c. 1500*. Leiden: Brill.

Southwick, Charles H., and Donald G. Lindburg. 1986. "The Primates of India: Status, Trends, and Conservation." In *Primates: The Road to Self-Sustaining Populations*, edited by Kurt Benirschke, 171–87. New York: Springer New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4918-4_12.

Wader, A. K. 2008. *Indian Buddhism*. 3rd ed. Delhi: Motilal Banarsidass.

